

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«Особливості розвитку емоційно-вольової
сфери дітей дошкільного віку із ДЦП»**

Виконала: студентка Kor01-M18z групи
спеціальності «016 Спеціальна освіта»
за освітньою програмою
Олігофренопедагогіка. Логопедія
Ковалик І.Р.

Керівник:
Михальська С.А., кандидат
психологічних наук, доцент кафедри
корекційної педагогіки та інклюзивної
освіти

Рецензент:
Вержиховська О.М., кандидат
педагогічних наук, доцент кафедри
психолого-медико-педагогічних основ
корекційної роботи

Кам'янець-Подільський - 2019 року

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДИТЯЧОГО ЦЕРЕБРАЛЬНОГО ПАРАЛІЧУ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ	6
1.1. Поняття та клінічні форми дитячого церебрального паралічу.....	6
1.2. Особливості розвитку емоційно-вольової сфери дітей з дитячим церебральним паралічем.....	20
Висновок до розділу	34
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ З ДЦП ...	35
2.1. Програма та особливості проведення експериментального дослідження із дітьми з ДЦП.....	35
2.2. Методи та аналіз результатів експериментального дослідження...	42
Висновок до розділу	52
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ З ДЦП	53
3.1. Особливості психологічної корекції емоційно-вольової сфери дітей з ДЦП	53
3.2. Характеристика психокорекційних технологій для розвитку емоційно-вольової сфери дітей з ДЦП.....	68
Висновок до розділу	78
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні відбувається зростання чисельності дітей з неврологічною патологією, зокрема з дитячими церебральними паралічами. Проблема вивчення психологічних особливостей дітей з діагнозом дитячий церебральний параліч (ДЦП) - одна з найбільш актуальних в спеціальній психології та дефектології.

Дитячі церебральні паралічі характеризуються особливостями порушень пізнавальної діяльності, моторної, мовної а також нервово-психічної сфери, при цьому міра вираженості залежить від локалізації і важкості ураження кори головного мозку. Ці особливості чинять негативний вплив на розвиток дітей дошкільного віку і становлення особистості в цілому.

Проблема розвитку дітей з дитячими церебральними паралічами була піддана багатосторонньому медичному, а також психолого-педагогічному дослідженню, що відбито в роботах М.В. Акатова, Ф.Р. Богданова, М.Б. Ейдінової, М.М. Кольцової, О.М.Мастюкової, О.В.Романенко, М.І.Рябцева, Л.О.Ханзерук, М.Б. Цукера, О.В.Чеботарьової, А.Г.Шевцова та ін. Цими авторами підкреслюється, що онтогенез при дитячому церебральному паралічі виявляється порушеним, що пов'язано, зокрема, з недостатністю розвитку предметно-практичної діяльності дітей і обмеженістю соціальних контактів.

У сфері вивчення особистості дитини з дитячим церебральним паралічем гостро стоїть проблема, пов'язана з дослідженням її емоційних проявів, оскільки емоційний аспект особистості є базовим для її цілісної характеристики.

Дитячий церебральний параліч є захворюванням, при якому на грубу органічну патологію неминуче накладається дія соціально-психологічних чинників, обумовлених тим, що діти з інвалідністю. Провідна роль в психогенезі патологічного розвитку особистості належить реакції на

усвідомлення і переживання порушення, ізоляції від суспільства однолітків, а також особливому відношенню оточення до неповноцінної дитини.

Актуальність окресленої проблеми зумовили вибір теми дипломної роботи магістра: «Особливості розвитку емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку із ДЦП».

Мета дослідження полягає у теоретико-експериментальному вивченні особливостей розвитку емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку із ДЦП.

Відповідно до мети дослідження визначені такі **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз питань поняття та клінічних форм дитячого церебрального паралічу; емоційно-вольової сфери дітей з дитячим церебральним паралічем.

2. Експериментально дослідити емоційно-вольову сферу дітей із ДЦП.

3. З'ясувати особливості психологічної корекції емоційно-вольової сфери дітей з ДЦП та психокорекційні технології для розвитку емоційно-вольової сфери дітей з ДЦП.

Об'єктом дослідження є особистість дітей дошкільного віку із дитячим церебральним паралічем.

Предметом дослідження є особливості емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку з дитячим церебральним паралічем.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і систематизація науково-теоретичних та методичних джерел; експеримент; психодіагностичні методи (тест тривожності Р. Теммла, М. Доркі, В. Амен, анкета для вихователів, розроблена Г.П.Лаврентьевою, Т.М.Титаренко «Критерії агресивності у дитини», методика виявлення страхів у дітей «Страхи в хатинках» (О.І.Захарова, М. О. Панфілової), спостереження; методи обробки та інтерпретації даних (якісні та кількісні із застосуванням методів математичної статистики).

Місцем проведення дослідження був ЗДО № 134 та НРЦ «Джерело» м. Львів. Загальний обсяг вибірки – 24 дитини дошкільного віку (12 з типовим розвитком та 12 з ДЦП).

Практичне значення роботи полягає у тому, що представлені технології та прийоми роботи можуть бути використані корекційними педагогами, спеціальними психологами в роботі з дітьми з дитячим церебральним паралічем.

Апробація та впровадження результатів. Основні результати дослідження доповідались та отримали схвалення на щорічній науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2018 році Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (24 квітня 2019 року).

Публікації. Основні положення і висновки дослідження викладені у 1 науковій праці.

Робота виконання на замовлення адміністрації ЗДО №134 м. Львова.

Структура роботи – вступ, три розділи, висновки до розділів, висновки, список використаних джерел. Робота містить 3 таблиці.

ВИСНОВКИ

1. Дитячі церебральні паралічі – група синдромів, які є наслідком пошкодження мозку. Характерна особливість дитячих церебральних паралічів – порушення моторного розвитку дитини, обумовлене насамперед аномальним розподіленням м'язового тону і порушенням координації рухів. Рухові розлади часто поєднуються з порушеннями інтелекту, розладом мови, слуху, зору, акту жування, ковтання і косоокістю. Етіологія дитячих церебральних паралічів різноманітна: інфекційні, соматичні, ендокринні захворювання матері, токсикози вагітності, патологія пуповини та плаценти, аномалії родової діяльності, акушерські операції, імунологічна несумісність крові матері і плоду та інші.

2. Психічний розвиток дитини з церебральним паралічем характеризується порушенням формування пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери і особистості. Так, для дітей з ДЦП характерним є зниження актуальних самооцінок, негативне відношення до себе в цілому, емоційна нестабільність, схильність до невротичних реакцій, тривожність, вразливість, ранимість, образливість, наявності страхів, що часто мають неадекватний характер, збудливість, агресивність, замкнутість, відгородженість від світу, труднощі у встановленні соціальних контактів.

3. Психологічне обстеження дітей з ДЦП має свої особливості і обумовлено важкою руховою патологією, а також наявністю у більшості дітей інтелектуальних, мовленнєвих і сенсорних порушень. Тому обстеження дітей з ДЦП повинно бути спрямовано на якісний аналіз одержаних даних. Завдання, що даються дитині, повинні відповідати не тільки її біологічному віку, але і рівню її сенсорного, моторного й інтелектуального розвитку.

4. В результаті проведеного аналізу відмінностей у проявах емоційних реакцій у дітей з ДЦП та їх однолітків з типовим розвитком встановлені основні характеристики емоційної сфери дітей із ДЦП: зростання рівня агресивності, яке виражається в афективній вибуховості; чергування

безпричинної агресії, бурхливих спалахів гніву і періодів млявості і апатичного стану; труднощі у вольової регуляції; наявністю, поряд зі звичайними віковими страхами страхів, пов'язаних з важкими переживаннями у зв'язку з лікуванням основного захворювання, самотності, соціально-опосередковані страхи.

5. Основною ціллю психокорекції емоційних порушень у дітей є полегшення емоційного дискомфорту, підвищення їхньої активності та самостійності, усунення вторинних особистісних реакцій, обумовлених емоційними порушеннями, такими як агресивність, тривога, паніка підозрілість тощо. Важливим етапом роботи з дітьми з ДЦП є корекція самооцінки, рівня самосвідомості, формування емоційної стійкості і саморегуляції. Методи психологічної корекції емоційних порушень у дітей доцільно розділити на дві групи: основні і спеціальні. До основних відносяться методи, які є базовими: це ігротерапія, арттерапія, аутогенне тренування, поведінковий тренінг. Спеціальні методи включають в себе тактичні і технічні прийоми психокорекції, спрямовані на усунення наявного порушення з урахуванням індивідуально-психологічних чинників.

Проведене дослідження не претендує на повне і всебічне розкриття проблеми емоційно-вольового розвитку дітей з ДЦП, зважаючи на її складності та багатогранності на сучасному етапі її вивчення. Тим не менш, безсумнівним є те, що перспективою даної проблеми є питання розробки та апробації на практиці способів корекції емоційно-вольових порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова О. В. Дельфинотерапия как метод психотерапии. Москва: Изд-во «Академия», 2002. 52 с.
2. Бадалян Л. О., Журба Л. Т., Тимонина О.В. Детские церебральные параличи. Киев: Здоровье, 2008. 327 с.
3. Бреслав Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: Норма и отклонения. М.: Педагогика, 1990. 140 с.
4. Винокурова И.П. Эмоциональные особенности детей с диагнозом ДЦП. *Вестник интегративной психологии*. 2004. № 9. С.14–18.
5. Выготский Л. С. Психология развития человека. М.: Эксмо, 2005. 1136 с.
6. Гельбак А. М. Музикотерапія у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами: [навчально-методичний посібник]. Кропивницький: КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», 2019. 50 с.
7. Гельбак А. М. Музикотерапія як фактор психокорегування. *Простір арт-терапії*: [Зб. наук. праць] / УМО, 2017, ВГО «Арттерапевтична асоціація», 2017; [Редкол.: Лушин П. В., Чуприкова А. П. та ін.]. К.: Золоті ворота, 2017. Вип. 2 (22). С. 16–26.
8. Герасіна С. В., Сергєєва А. Ю. Корекція порушень психофізичного розвитку дітей з вадами опорно-рухового апарату засобами дельфінотерапії. *Молодий вчений*, 2017. № 10. С. 725–729.
9. Гуревич М.О. Детские церебральные параличи. В кн.: Учебник нервных болезней. Т. 2. / Под. ред. М.Б.Кроль, М.С.Маргулис и Н.И.Проппер. Изд. 2-е, испр. и доп. М.-Л.: Наркомздрав СССР. Гос. издат-во биол. и мед. лит-ры, 1937. С. 415–434.
10. Детский церебральный паралич / Под ред. П.Я. Фищенко. СПб.: Питер, 1974. С. 33–48.

11. Детский церебральный паралич: [хрестоматия] / [сост.: Л. М. Шипицына, И. И. Мамайчук]. СПб.: Изд-во «Дидактика Плюс», 2003. 520 с.
12. Дерманова И.Б. Диагностика эмоционально-нравственного развития. СПб.: Речь, 2002. 360 с.
13. Дитина з порушеннями опорно-рухового апарату в загальноосвітньому просторі. Методичні рекомендації фахівцям з організації та впровадження інклюзивної форми навчання дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Навчально-методичний посібник / за заг. наук. ред. Шевцова А.Г. К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. 200 с.
14. Иваницкая И.Н. Детский церебральный паралич / Под. ред. И.А.Скворцова. М.: Тривола, 1993. С. 41–65.
15. Ипполитова М.В., Чернобровкина Е.Д. Педагогам и воспитателям о детях с отклонениями в развитии: Методическое пособие. М., 1994. 252 с.
16. Ілляшенко Т.Д., Обухівська А.Г., Романенко О.В. Корекція психосоціального розвитку дітей з церебральним паралічем у реабілітаційному центрі. Навчально-методичний посібник. К.: Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи АПН України, 2003. 155 с.
17. Калижнюк Э.С. Психические нарушения при детских церебральных параличах. Киев: Вища школа, 1986. С. 74–75.
18. Калижнюк Е.С. Психогенные реакции и особенности формирования личности при детских церебральных параличах: Методические рекомендации. М.: Минздрав СССР, 1982. 27 с.
19. Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе. Речь, 2007. 336 с.
20. Киселева М. Арт-терапия в работе с детьми : Руководство для детских психологов, педагогов, врачей и специалистов, работающих с детьми. СПб. : Речь, 2006. 160 с.

- 21.Клименко В.А., Герасимюк Д.Л. Эпилептический синдром и тактика его коррекции у детей с перинатальным органическим поражением головного мозга / под общей редакцией М.М.Кабанова. СПб.: изд. Психоневрологического института им. В.М.Бехтерева, 1992. 149 с.
- 22.Клименко В.А. Роль гормональных факторов в регуляции обмена костной ткани у детей с церебральным параличом. *Ортопедии, травматологии и протезирования*. 1991. № 10. С. 37–41.
- 23.Кочубей Б., Новикова Е. Детские тревоги в школе и дома. *Семья и школа*. 1988. №7. С. 38–42.
- 24.Кроль М.Б., Федорова Е.А. Основные неврологические синдромы. М.: Медицина, 1966. 512 с.
- 25.Лаврентьева Г.П. Титаренко Т.М. Практична психологія для вихователя. К.: ВПОЛ, 1993. Випуск 1. С. 37.
- 26.Левченко И.Ю., Приходько О.Г. Технологии обучения и воспитания детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2001. 192 с.
- 27.Лубовский В. И., Розанова Т. В., Солнцева Л. И. Специальная психология: Учебное пособие / под ред. В. И. Лубовского. М.: Академия, 2004. 410 с.
- 28.Лысенко В.И., Загоруйченко И.В., Батозский Ю.К. Использование дельфинотерапии в реабилитации детей. *Матер. VI Конгресса педиатров России «Неотложные состояния у детей»*. Москва, 2000. С. 177–178.
- 29.Мамайчук І. І. Динаміка деяких видів пізнавальної діяльності в дошкільнят з церебральним паралічем. *Дефектологія*. 2002. №3. С.4–7.
- 30.Мамайчук И. И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии. СПб.: Речь, 2006. 400 с.
- 31.Мамайчук И. И. Психологическая помощь детям с проблемами в развитии. СПб.: Речь, 2006. 224 с.

- 32.Мастюкова Е.М. Лечебная педагогика. М.: ВЛАДОС, 1997. 304 с.
- 33.Мастюкова Е.М. Ребенок с отклонениями в развитии. М.: ВЛАДОС, 1997. 124 с.
- 34.Методичний посібник з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку / Укладач Н. Квітка. К.: 2013. 82 с.
- 35.Мушкевич М. І. Психологічні особливості практичної роботи з дітьми, хворими на ДЦП. *Вісник Одеського національного університету*. Одеса, 2009. Т.14. Вип. 6: Психологія. С. 65–71.
- 36.Никитина М.Н. Детский церебральный паралич. СПб.: Питер, 1979. С.67–80.
- 37.Осипенко Т.Н. Психоневрологическое развитие дошкольников. М.: Медицина, 1996. 288 с.
- 38.Основы коррекционной педагогики / Под ред. В.А. Липы. Донецк: Лебидь, 2002. 327 с.
- 39.Особенности психофизического развития учащихся специальных школ с нарушениями опорно-двигательного аппарата / Под ред. М.А. Ипполитовой. М., 1985. С. 3–100.
- 40.Панфилова М. А. Страхи в домиках. Диагностика страхов у детей и подростков. *Школьный психолог*. 1999. № 8. С. 10–12.
- 41.Поваляева М.А. Коррекционная педагогика. Взаимодействие специалистов. Коллективная монография / Под общ. ред. М.А. Поваляевой. Ростов-на-Дону: «Феникс», 2002. 352 с.
- 42.Пономарьова Е. Е. Перспективи використання музикотерапії в оздоровленні дітей з ДЦП. *Педагогічні технології формування культури здоров'я особистості* : зб. ст. (матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених і студ) ; Чернігівський нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. 11 квіт. 2014 р. Чернігів : ЧНПУ, 2014. С. 82–85.
- 43.Практикум по арт-терапии / Под ред. А. И. Копытина. СПб.: Питер, 2001. 448 с.

44. Прихожан А.М. Тревожность у детей и подростков: Психологическая природа и возрастная динамика. Москва–Воронеж, 2000. 304 с.
45. Профілактика і терапія засобами мистецтва: Наук.-метод. посіб. / Підзаг. ред. О. І. Піліпенка. К.: А. Л. Д., 1996. С. 31–44.
46. Психология детей с отклонениями и нарушениями психологического развития: Хрестоматия .СПб.: Питер, 2001. 364 с.
47. Романенгко О.В. Дизонтогенетичні аспекти становлення антиципації у дітей з церебральним паралічем. Актуальні питання корекційної освіти. 2010. Вип. 1. С. 255–264.
48. Романова З. А. Использование международной классификации функционирования, ограничений жизнедеятельности и здоровья при экспертизе детей и подростков. *Медико-социальная экспертиза и реабилитация*. 2014. № 1. С. 51–56.
49. Семёнова К.А. Восстановительное лечение детей с перинатальным поражением нервной системы и с детским церебральным параличом. М.: Закон и порядок. 2007. 616 с.
50. Семёнова К. А. Детские церебральные параличи. Минск: Слово, 2001. 97 с.
51. Семёнова К.А., Махмудова Н.М. Медицинская реабилитация и социальная адаптация больных детским церебральным параличом. Ташкент: «Медицина», 1979. 488 с.
52. Спеціальна психологія: навч. посіб. для студентів спец. 6.010105 - "Корекційна освіта" / Н. Г. Пахомова, М. М. Кононова; Полтав. нац. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка. Полтава: АСМІ, 2015. 359 с.
53. Специальная психология: учебник для академического бакалавриата / Л. М. Шипицына [и др.]; под ред. Л. М. Шипицыной. М.: Издательство Юрайт, 2017. 287 с.
54. Степанов В.А. Методы исследования эмоций и воли (практикум по психологии): Учебное пособие. Челябинск: Изд. ЮУрГУ, 2003. 136 с.

55. Сумеркина М.Л. Эпилептический синдром при детском церебральном параличе. *Журн. неврологии и психиатрии*. 1997. Т. 97. № 1. С. 8–12.
56. Тальвик Т.А., Томберг Т.А., Толпатс В.А. Клинические и компьютерно-томографические корреляции при ДЦП. *Журн. неврологии и психиатрии*. 1989. № 3. С. 74.
57. Толкачова О. В., Дорошенко В. В. Ефективність застосування іпотерапії у фізичній реабілітації дітей 6-8 років з ДЦП в умовах кінно-спортивного комплексу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : збірник наукових праць*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт), Вип. 3К 1 (70) 16. С. 194–198.
58. Финни Н. Р. Ребенок с церебральным параличом. Помощь, уход, развитие / Пер. с англ. Ю. В. Липес, А. В. Снеговской / Под ред. и с предисл. Е. В. Клочковой. М.: Теревинф, 2001. 336 с.
59. Ханзерук Л.О., Карпенко О. В. Науково-практичний досвід М.В.Рожественської в аспекті історико-педагогічного аналізу проблеми навчання і виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в Україні. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. 2013. Вип. 23(2). С. 115–121.
60. Ходос Х.Г. Нервные болезни. Руководство для врачей. М.: Медицина, 1974. 511 с.
61. Цукер М.Б. Основы невропатологии детского возраста. М.: Медицина, 1947. 456 с.
62. Чеботарьова О. В., Гладченко І. В. Багатоаспектність корекційно-розвивальної роботи в освітніх закладах для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2017. № 1 (81). С. 21–30.

- 63.Чеботарьова О.В., Коваль Л. В., Данілавічюте Е. А. Дитина із церебральним паралічем. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.
- 64.Чуприков А.П., Василевская Н.Ю. Дельфинотерапия как частный вид анималотерапии. *Таврический журнал психиатрии*, 2008. v. 12, 1(42). С. 91–100.
- 65.Чуприков А.Н., Келюшок С. В., Поповский Б. П. Современное состояние дельфинотерапии (обзор литературных и собственных данных). *Здоров'я суспільства*. 2013. Т. 2, № 1. С. 75–81.
- 66.Шевцов А. Г.Ортопедагогіка як нова спеціалізація підготовки фахівців з корекційної освіти. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія :Соціально-педагогічна*. 2011. Вип. 17(1). С. 186–193.
- 67.Шевцов А. Г. Сучасні міждисциплінарні підходи до етапної комплексної реабілітації дітей із церебральним паралічем. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія19 :Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 23. С. 281–285.
- 68.Шипицина Л.М., Мамайчук И.И. Детский церебральный паралич. СПб.: Изд-во «Дидактика Плюс», 2001. 272 с.
- 69.Шипицына Л. М., Мамайчук И. И. Психология детей с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата: учеб. пособ. М.: ВЛАДОС, 2004. 368 с.
- 70.Шишковская А. Особенности развития личности и эмоционально-волевой сферы у детей с ДЦП. *Вестник интегративной психологии*. 2006. № 5. С.14–22.
- 71.Энциклопедический справочник. Медицина и здоровье. М.: Медицина, 2004. 464 с.
- 72.ЯковлеваС. Д. Комплекс психологічної корекції вищих психічних функцій при дитячому церебральному паралічі.*Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені І.Огієнка/за*

ред. О.В.Гаврилова, В.І Співака. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2013. Вип. XIII Ч.3. Серія: соціально-педагогічна. С.386–391.

73. Яценко К.В. Дитячий церебральний параліч: етіопатогенез, клініко-нейрофізіологічні аспекти та можливості неврологічної реабілітації. *Український неврологічний журнал*. 2015. № 2. С. 19–24.